

SIMONAS DAUKANTAS

PARENGĖ DANUTĖ MUKIENĖ

Ar žinote, kas yra XIX a. buvusių naujadary, šiandien visiems jau įprastų žodžių – *laikrodis, vietovė, prekyba, vaistininkas, būdvardis, priebalsių dantiniai, lūpiniai, nosiniai, krikštavėvis* (autorius)? Atsakymas: *Simonas Daukantas*

Simonas Daukantas. Dailininkas Rimtas Tarabilda

Tarp iškiliausių Žemaitijos ir visos Lietuvos mokslo ir kultūros žmonių jau antras šimtmetis minime iš Kalvių (Lenkimų seniūnija, Skuodo rajonas) kilusį Simoną Daukantą – pirmąjį lietuvių tautinės sąmonės žadintoją, pirmąjį istoriką, apie Lietuvos istoriją rašiusį lietuvių kalba. Jis į istoriją įėjo ir kaip iškilęs XIX a. folkloristas, vertėjas, kalbininkas.

Gimė S. Daukantas 1793 m. spalio 28 d. Kalviuose (Skuodo r.). Mokėsi Kretingos pradinėje, Žemaičių Kalvarijos 4 klasių mokykloje, Vilniaus gimnazijoje. Vėliau studijavo Vilniaus universiteto literatūros ir laisvųjų menų, moralinių ir politinių mokslų fakultetuose. Universitetą baigė 1822 m. (magistro diplomą gavo 1825 m.). Po studijų išvyko į Rygą, kur dirbo Rygos generalgubernatoriaus raštinėje. 1835 m. jis tapo Petrapilio (dabar – Sankt Peterburgas, Rusija) Senato valdininku. Čia ilgą laiką dirbo padalinyje, kuris bu-

vo atsakingas už Lietuvos metriką, todėl turėjo galimybę tyrinėti ją ir kitus archyvinius dokumentus.

Gyvendamas Rygoje ir Petrapilyje palaikė glaudžius ryšius su Lietuvoje likusiais savo bičiuliais, rūpinosi Lietuvos reikalais. S. Daukantas ir jo bendražygių nuoseklaus darbo dėka 1841 m. caro valdžia leido Lietuvoje steigti lietuviškas parapines mokyklas. Tai sudarė sąlygas legalizuoti iki to laiko Lietuvoje slapta įkurtas ir veikusias lietuviškas mokyklas, toliau puoselėti lietuvių kalbą.

Lietuvos atgimimą S. Daukantas siejo su jos kultūriniu atgimimu. Jis nuolat ieškojo lietuvių tautos istorijos šaltinių, tyrinėjo juos, lietuviškai rašė knygas, ir, siekdamas kelti tautos savigarbą, vertės suvokimą, kiek tik leido jo sugebėjimai, švietė tautą.

S. Daukantas XIX a. I p. žemaičių lietuviškojo sąjūdžio, kurio tikslas buvo sukurti kultūrinius pamatus moderniai lietuvių tautai, dalyvis. Šiam sąjūdžiui priklausė ir Liudvikas Adomas Jucevičius, Dionizas Poška, Kajetonas Nezabitauskis, Jurgis Pliateris, Simonas Stanevičius. S. Daukantas palaikė glaudžius ryšius ir su savo žemiečių botaniku, taip pat dideliu lietuvių kalbos puoselėtoju Jurgiu Pabrėža. Jis bendradarbiavo ir su istoriku Teodoru Narbutu, daugeliu kitų ano meto iškilių Lietuvos mokslo, kultūros veikėjų.

S. Daukantas pirmasis teoriškai apibrėžė, kuo skiriasi tauta nuo valstybės. Anot jo, tautai būdinga sava kalba, visuomeninė santvarka, kasdieninio gyvenimo papročiai. Pasak S. Daukanto, kalba, o ne valstybingumas, yra pagrindinis tautos skiriamasis bruožas. Tautai jis priskyrė valstiečius. Tai prieštaravo ano meto bajoriškajai tautos sampratai. S. Daukantas pasisakė už baudžios panaikinimą.

Savo darbuose jis plėtojo Švietimo ideologiją. S. Daukantas rašė savo tautai, jis norėjo, kad visi suprastų tai, ką jis rašo, todėl stengėsi kuo mažiau savo tekstuose naudoti mokslinius terminus. Tokia jo istorijos raštų stilistika priskiriama romantizmui.

Petrapilyje užsimezgė S. Daukanto ir būsimo žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus draugystė.

Vėlesniais metais, pakviestas M. Valančiaus, S. Daukantas sugrįžo į Lietuvą ir apsigyveno, pradėjo dirbti Varniuose. Palaipsniui jo ir M. Valančiaus keliai išsiskyrė. Nuo 1861 m. S. Daukantas gyveno Papilėje.

Literatūrinės veiklos ėmėsi dar studijuodamas. 1822 m. parašė pirmąjį istorijos veikalą lietuvių kalba – „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“. Ji buvo išspausdinta tik 1929 m. Kaune, praėjus dešimčiai metų po to, kai šios knygos rankraštis buvo surastas Veprių dvoro bibliotekoje.

Stambiausias S. Daukanto darbas – „Istorija žemaitiška“ (1838).

1845 m. parašė ir išleido „Būdą senovės lietuvių kalbėnų ir žemaičių“. Tyrinėtojai ją įvardija kaip savotišką senųjų lietuvių kultū-

Medalis, skirtas S. Daukanto gimimo 200 metų jubiliejui. Dailininkas Petras Gintalas. 1993 m. Bronza, liejintas. Skersmuo 150 mm. LNM, M-3638. K. Stoškaus nuotrauka

ros istoriją, turinčių utopinio žanro ypatumų. Tai vienintelis didelės apimties S. Daukanto darbas, kuris buvo išleistas jam esant gyvam. Leidinys išspausdintas Petrapilyje Jokūbo Laukio slapyvardžiu. XIX a. pab. – XX a. pr. šio leidinio fragmentus į lenkų kalbą išvertė R. Podbereskis. Jie buvo išspausdinti 1850 m. Vilniuje leidžiamame „Rocznik Literacki“.

S. Daukantas išvertė keletą Antikos istorikų darbų, J. H. Kampės „Robinzoną jaunesnįjį“, iš lotynų kalbos – „Pasakas Fedro“.

Lietuvos kultūros istorijai reikšminga ir S. Daukanto studija „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ (1850).

S. Daukantas pats ir per savo talkininkus, kurių turėjo apie 50, rinko lietuvių tautosaką, sukaupė daug dainuojamosios ir pasakojamosios lietuvių tautosakos, parengė liaudies poezijos rinkinį „Dainės žemaičių“, leidinį „Pasakos masių“.

Išleido jis ir keletą vadovėlių („Prasma lotynų kalbos“, „Abėcėlė lietuvių, kalnėnų ir žemaičių kalbos“), šviečiamųjų knygų, sudarė „Lietuvių-lotynų žodyną“ ir „Lenkų-lietuvių žodyną“.

S. Daukantas rašė, leido ir nedidelės apimties, populiarias knygeles, kurias pasirašinėdavo slapyvardžiais. Tarp šių knygelių yra švietėjišku-auklėjamoju stiliumi parašyti leidiniai „Parodymas, kaip apynius auginti“ (1847 m.), „Pamokymas apie auginimą tabokos“ (1847 m.), „Pamokymas apie sodnus“ (1849 m.), kt.

Jo rašytinį palikimą sudaro įvairių istorinių šaltinių nuorašų rinkiniai, straipsniai lietuvių kalbos temomis, užrašų knygos, didelis pluoštas laišku.

Dažniausiai pasirašinėdavo J. Laukio, M. Šauklio, J. Girdenio, J. Einoro ir kitomis pavardėmis.

Mirė S. Daukantas 1864 m. gruodžio 6 d. Papilėje (Akmenės r.). Ten, ant aukšto kalno, iki šiol gražiai prižiūrimose kapinėse, buvo ir palaidotas. Ant jo kapo stovi medį simbolizuojantis paminklas, kurį 1926 m. sukūrė skulptorius A. Raudonis. Įamžinant S. Daukanto atminimą Papilėje, miestelio aikštėje, 1930 m. pastatytas skulptoriaus Vinco Grybo sukurtas S. Daukanto paminklas. Jis buvo pastatytas už Lietuvos pedagogų surinktas lėšas. Kolonos priekyje

yra toks užrašas: „Simonas Daukantas, 1793–1864, tai tas mokytas vyras, kuris Lietuvių tautos praeičiai kelti, jų kalbai lietuvinti, jų tautinės dvasios ugnelei kurstyti ir didingai ateičiai siekti sunkiuoju caro jungo metu žemaitiškai prirašė daugybę knygų, per visą amžių švietė, kėlė savo tautą. Kartų kartoms prisiminti laisvos Lietuvos švietėjai mokytojai šiuo paminklu pagerbė jį 1930 met.“

Paminklas S. Daukantui Lenkimuose (Skuodo r.) pastatytas 1993 m. Jį už visuomenės paaukotas ir valdžios skirtas lėšas sukūrė skulptorius Regimantas Midvikis ir iš Lenkimų seniūnijos kilęs architektas Adomas Skiezgilas. Paminklas stovi aikštelėje priešais Lenkimų šv. Onos bažnyčią.

SIMONO DAUKANTO PREMIJA

1989 m. Simono Daukanto premiją įsteigė tuo metu dabartinės Skuodo rajono Lenkimų seniūnijos teritorijoje veikusio rajono Lenkimų parodomasis-atraminis tarybinis ūkis. 1995–2003 m. premijos administravimu užsiėmė Lenkimų seniūnija, o nuo 2003 m. – Skuodo rajono savivaldybės administracija.

Pirmaisiais metais premija buvo skiriama už ryškiausius lietuvių grožinės literatūros kūrinius ir Lietuvos istorijos tyrinėjimo darbus. Paskutiniaisiais metais premijos laureatais dažniausiai tampa iškilūs Skuodo rajono ir iš šio rajono kilę žmonės, savo darbais, kilniais poelgiais garsinantys kraštą Lietuvoje ir užsienyje.

S. Daukanto premija skiriama kas du metai. Laureatų jau dešimt.

1989 m. pirmuoju laureatu tapo rašytojas Petras Dirgėla. Jam premija paskirta už istorinį romaną „Joldijos jūra“.

1991 m. spalio 26 d. istorikui akademikui Vytautui Merkiui įteikta antroji S. Daukanto premija. Jos jis nusipelnė už monografiją „Simonas Daukantas“.

1993 m. trečioji premija už knygą „Prieš audrą. Jaunieji Simono Daukanto bičiuliai“ paskirta istorikui Egidijui Aleksandravičiui.

1995 m. premija už reikšmingus lietuvių kalbos tyrinėjimo darbus atiteko kalbininkui Giedriui Subačiui.

1997 m. S. Daukanto premijos laureatu už knygą „Vakaras, pas-kui rytas“ tapo daugelį metų Skuodo rajone gyvenęs ir dirbęs rašytojas, žurnalistas Romualdas Granauskas.

Šeštoji premija už publikacijas istorinėmis temomis ir švietėjišką veiklą paskirta istorikui Alfredui Bumblauskui.

Septintoji premija už knygą „Lietuvos istorija“ (I tomas) ir švietėjišką kultūrinę veiklą buvo įteikta istorikui Edvardui Gudavičiui.

Aštuntuoju S. Daukanto premijos laureatu tapo Skuodo rajone gimęs, dirbęs poetas ir ilgametis žurnalistas Stasys Jonauskas. Jam premija įteikta už poeziją apie einantį laiką.

2006 m. premija už ilgametį darbą plėtojant rašytojo, istoriko Simono Daukanto palikimą bei atminimą rajone ir už jo ribų apdovanoti Lenkimuose gyvenantys pedagogai Adelė ir Algirdas Drukteiniai.

2007 m. dešimtuoju premijos laureatu už aktyvią rašytojo, režisieriaus veiklą bei žemaičių kalbos, kultūros puoselėjimą ir populiarinimą pripažintas režisierius ir rašytojas Edmundas Untulis.

LITERATŪRA:

1. Žukas S., *Simonas Daukantas*, Kaunas: Šviesa, 1988.
2. Merkys V., *Simonas Daukantas*, Vilnius: Vyturis, 1991.